

Kókay György: A könyvkereskedelem Magyarországon
Balassi Kiadó, Budapest, 1997, 154 l.

Az írás, a nyomtatott betű az emberi kultúra különleges terméke: *Vilém Flusser* írta nemrég magyarul is megjelent könyvében: „A könyv, ha úgy vesszük, köztes állomás az erdőből a mesterséges intelligenciák világába vezető úton. Mindig egy darab erdő: a német *Buch* szó fanév is egyben (bükk), a latin *liber* (fakéreg) a görög *lepsz*-ből ered (itt *héjat* jelent) amely az ősrégi *lep* (hámozni) szó leszármazottja ... a könyv már maga is egy darabka mesterséges intelligencia, hisz emlékezetünk mesterséges támasza, és bitekbe (betűkbe) komputált információkat tartalmaz.” S nem elfogódottság vezérel bennünket, ha az „ólomba öntött gondolat” kultúráteremtő szerepének a szellemi fennmaradásban prioritást tulajdonítunk. Az „alfanumerikus kód” elvesztése egyet jelent a kollektív emlékezet eltűnésével.

Találón írja *Hoffmann Edith* a Magyar Bibliophil Társaság gondozásában 1929-ben kiadott könyvében (Régi magyar bibliofilek): „A szellemi értékek világában a nemzetek műveltségének mértéke a könyv. Minél több a könyvszerető ember valamely országban, annál magasabb kulturális nívóját szabad feltelegnünk annak az országnak.”

E minőségi mutató egyszersmind utal az illető nemzet *könyvkultúrájára* is, arra a láthatatlan kötelékre, amely a társadalmat e különleges információhordozóhoz fűzi. Ez lebegett az itáliai példa — *festa del libro* (a könyv ünnepe) — magyar megálmodója, *Supka Géza* szemei előtt is az 1920-as évek vége felé, amikor testet öltött egy nagyszerű kezdeményezés. Dőreség lenne tagadni azt a tényt, hogy a *könyv ünnepének* elindítását csak magasztos elvek ösztönözték, s az anyagi szempontok a perifériára szorultak. *Benedek Marcell* — 1930–1939 között a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének a főtitkára — a jeles író és műfordító, irodalomtudós visszaemlékezé-

seiben utal erre: „A Könyvnap közös érdeke volt kiadónak, könyvkereskedőnek, írónak (soknak teljes új kiadást jelentett, még többnek kiadási lehetőséget), érdeke volt a könyvvásárló közönségnek, az *egész magyar kultúrának* is.”

De mit ér az írott szó, a magvas gondolat, ha nem jut el az olvasóhoz! A *kiadó-terjesztő-vásárló* triumvirátusa egymásra van utalva, jóllehet a kedvezményezett az olvasó, hiszen „kegyeiért” fáradozik az *író* is. Hogy mennyire fontos szerep hárul a terjesztőre, elegendő hivatkozni *Friedrich Schiller*-re, aki egyik stuttgarti könyvkiadóhoz írott levelében — kicsit túlozva — úgy vélekedett, hogy a könyvek terjesztéséhez semmi-vel sem kell kevesebb génusz, mint megírásukhoz. Mindezt *Kókay György* idézi könyve bevezetőjében.

Amint a szerző megállapítja, az európai könyvtörténeti kutatás hosszú ideig méltatlanul mellőzte a *könyvforgalmazás* történeti áttekintését, csak az utóbbi időben élénkült meg iránta az érdeklődés. A wiesbadeni *Harrassowitz* kiadó vállalta föl, hogy sorozatot indít az egyes európai országok könyvkereskedelmének történetéről, s e mű német nyelvű változata *Geschichte des Buchhandels in Ungarn* címen jelent meg Wiesbadenben. 1990-ben a sorozat 3. köteteként. Hasonló áttekintés nem született az utóbbi évtizedekben. Bár *Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem 1945–1957* címmel egy részletes összefoglalásban tekinti át a több mint egy évtized történéseit, de itt a hangsúly a könyvkiadáson van. E művet a Gondolat Kiadó jelentette meg 1985-ben. Az izgalmas szellemi kalandozás első állomáshelye az ókori *görög világ* a maga papirusz és pergament tekerceivel, könyvkereskedőivel. Athén polgárai már Kr.e. az 5. században diskurzust folytattak a megjelent új könyvekről. Noha a római jog nem ismerte

a szerzői jog fogalmát, élesen elítélték a szellemi tulajdon eltulajdonítót, amikor azokat *plagiarius*oknak (emberrablóknak) nevezték. Nem nehéz e szóban fölfedezni *plágium* elnevezést. Augustus korában a római könyvkereskedelem révén a birodalom legtávolabbi provinciáiba is eljutnak a szellemi alkotások.

A római birodalom összeomlása, a népvándorlás viharos századai nem kedveztek a könyvkultúrának. E válságos időszakban a terjedő szerzetesrendek kolostorai, monostorai őrizték és óvták az ókor szellemi örökségét. Szent Ágoston és Nursiai Szent Benedek regulái előírták az olvasmányokat, a könyvek számát és a könyvtár gyarapítását. Ajándékozás, kölcsönzés jelentette az állománygyarapodás forrását.

„Ha ezúttal csak szimbolikusan is, de a magyarországi középkori könyvkultúra ugyanúgy ráépült az antik és a korai keresztény előzményekre, mint ahogy templomaink egy része a római épületeken és régi keresztény szentélyek maradványain épült fel” — írja a szerző. Az előzmények szerény, de mégis meglévő létét mutatja a török eredetű *ír* és *betű* szavunk. A nyugati szerzetesek hozták a könyvet magukkal, kialakult a kolostorok könyvmásoló tevékenysége, s egymás közti könyvcseréje. Általánossá vált a külföldön történő könyvvásárlás is. Az egyetemek megjelenése, a magyar diákok külföldi tanulmányutjai hozzájárultak a hazai könyvkultúra föllendítéséhez. A középkor vége felé a Felvidék egyes városaiban a polgárság körében is tért hódít a könyvvel kapcsolatos tevékenység (Bártfa, Eperjes stb.).

A reneszánsz és a humanizmus kiteljesedése, Hess András budai nyomdája, Mátyás király mecénatúrája, könyvszeretete, a világhírű Corvina Könyvtár, az első budai könyvkereskedő *Theobald Feger* (legrégebbi név szerint ismert) tanúskodik e korszak szellemi állapotáról. Kassa, Eperjes, Nagyszében a hazai polgárosuló világ jeles könyvészeti centrumai, nyomdáival, könyvkereskedéssel ellátva.

A *reformáció* újabb lendületet adott a hazai könyvkultúrának. Számos nyomda lé-

tesült. A bővülő könyvkereskedelem nem elsősorban az üzleti vállalkozás, hanem a megreformált hit terjesztésében fogant. Kókay György részletes képet fest a Felvidék, Erdély 16. századi könyvkereskedelméről, az árusítással foglalkozó személyekről, sőt a külföldi könyvek beszerzéséről.

A *rekatolizáció* élén a jezsuita rend állt, amely maga mögött tudta Bécs támogatását. Szerepe nem szorítkozott csak az oktatásra. Keményen fellépett a protestáns könyvnyomtatás, -kiadás és -kereskedelem ellen. Nagyszombat, Kassa Csíksomlyó a 17. század legjelentősebb katolikus nyomdahelye. A rekatolizáció nem kedvezett a könyvkereskedelemnek. Igyekezett visszaszorítani a világi és protestáns könyvészet kiadványait, forgalmát. Az európai könyvtörténet számon tartja, hogy a 17. században megjelentek magyar könyvek a külföldi piacokon.

A felvilágosodás, a nemzeti megújulás reformkori évtizedei, a magyar szellemi élet megpezsdülése lemerhető a hazai könyvkultúra föllendülésén. „A könyvek és egyéb kiadványok (újságok, folyóiratok) száma jelentősen megnőtt, nyomdák alakultak, a könyvek terjesztését már részben önálló könyvkereskedések végezték. Mindez csak azért vált lehetségessé, mert gyarapodott az irodalmi alkotásokat befogadó olvasók száma.” — állapítja meg Kókay György. Az 1772. évi könyvkereskedelmet szabályzó rendelet, I. Ferenc 1806. évi könyvcenzúráját szigorító intézkedései végső soron nem gátolták a magyar könyvkultúra kibontakozását. A felvidéki városok, Erdély patinás szellemi központjai, s természetesen Pest-Buda járt élen a nyomdászati, a könyvkiadás és -kereskedelem terén. A mában is érvényes vélemény fogalmazódott meg az 1840-es években: „... a szabadverseny mellett is szükség van korlátozásra; a német, olasz és francia példa szerintük éppen azt mutatja, hogy a szabadverseny tönkreteszi a szabadkereskedelmet.”

A *Landerer-Heckenast* cég tevékenységét érdemes külön kiemelni, hiszen nevét beírta a magyar történelembe. De mint kiadó-vállalat is említést érdemel, ugyanis a 20.

századba mutató vállalkozás, a *Franklin Társulat* 1873-as megindulásához járult hozzá.

Az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot követő politikai megszorítások éreztették hatásukat a kultúra terén is. Jóllehet az 1867-es kiegyezés bekapcsolta a nemzetet az európai polgári fejlődésbe, az igényesebb szellemi termékek iránti kereslet befogadó köre nem bővült kellően. Az 1872. évi ipartörvény feloldotta a kereskedelem céhes kötöttségeit, de nem oldotta föl a haszon-szerzés és az érték között feszülő ellentétet. E korszakban javarészt kialakult az a kiadói és terjesztői hálózat, amely *bizonyos módosulásokkal* élt 1945-ig. Az 1884. évi XVI. tc. szabályozta a magyar szerzői jogot, s az 1921. évi LIX. tc. gondoskodott a szerzői jog védelméről, mely a szerző halála után 50 évet határozott meg.

„A Monarchia felbomlásával hosszú évszázadok után ugyan újra független lett az ország, de elvesztette területének több mint kétharmadát, lakosságának több mint felét. Az elcsatolt országrészek közül a legnagyobbak, a Felvidék és Erdély éppen azok a területek, amelyek a magyar könyvkultúra történetében évszázadokon keresztül kiemelkedő szerepet játszottak.” — állapítja meg a szerző.

A két világháború közti korszak ellentmondásokban bővelkedő időszaka éreztette a hatását a hazai könyvkultúrában is. Amint Kókay György rámutat: „... bár a két háború közti időszak a magyar irodalom egyik fénykora volt, a Nyugat írói nemzedéke után újabb jelentős írói generációk és köztük kiemelkedő tehetségű, azóta klasszikussá vált

írók mutatkoztak be, az igényes irodalom olvasótáborra változatlanul kicsi maradt.” Különösen fájó a visszaesés a tudományos könyvek kiadása terén. Szünetelt a tudományos folyóiratok megjelenése, törés állt be a nemzeti és szakbibliográfiák folyamatoságában is. 1929-hez kötődik az immáron közel 70 éves hagyomány, amely a könyvnek külön ünnepet állított:

Kókay György csak rövid áttekintést ad az 1945–1989 közti évtizedekről. A „gondolat-rendőrség” ténykedése óhatatlanul is, de rányomta bélyegét a magyar könyvkultúrára: „A számszerű eredmények értékéből azonban nagyon sokat levon az a körülmény, hogy a „pártállam” viszonyai között a könyvkiadás és forgalmazás mindvégig irányított tevékenység volt, amely nélkülözötte a polgári véleménynyilvánítás és sajtószabadság kritériumait.” — összegzi véleményét a szerző.

1990-t követően az állam gyorsan kivonult a könyvkultúra támogatásából. A piaci viszonyok térhódítása megtépáz(ta)za a nemzeti kultúra e jelentős szeletét is. Úgy tűnik, hogy egyelőre a haszonelvűség háttérbe szorít(otta)ja a valódi értéket, s a magyar társadalom tehetőse része enged a csábításnak. A mi kultúránk egy kis nép nagy kultúrája, melyet védeni szükségeltetik. S ebben az értékes könyv fontos szerepet játszik. Nem szobadísz, s nem státuszszimbólum. Jelenleg sajnos még a külsőség dominál. De reménykedjünk!

Surányi Béla